

מאמר ה

תוקף החיוב לכיסוי הראש

1. הקדמה
2. המקור לחיוב כיסוי הראש
3. חיוב לכסות או איסור לגלות
4. חיוב אשה שאינה נשואה [פנויה, גרושה ואלמנה]
  - א. מכיסוי הראש
  - א. משמעות הגמ' בכתובות
  - ב. דעת הראשונים בביאור המימרא "שער באשה ערוה"
  - ג. דעת הרמב"ם
  - ד. ישוב הסתירה בשו"ע
  - ה. חילוק בין בעולה לבתולה
  - ו. הבדל בין גילוי ראש לפירוע ראש
  - ז. אפשרות נוספת ביישוב השו"ע
  - ח. הנפקא מינא בין התירוצים
  - ט. בתולה שנבעלה
  - י. דעת האחרונים
5. המקור והסברא בחילוק שבין נשואה לפנויה
6. זאת תורת העולה

1. הקדמה

האם חובת כיסוי הראש של נשים נובע מכח מנהג שקבלו עליהן בנות ישראל, או שיש לחיוב זה תוקף מן התורה?

מי הם הנשים החייבות בכיסוי הראש? נהוג לחשוב שרק אשה נשואה חייבת בכיסוי ראשה, אך לכאורה בשו"ע מבואר לא כך, וא"כ יש לברר מה דין כיסוי הראש בנשים שאינם נשואות, היינו אלמנה גרושה ארוסה ורווקה, וכמו כן האם יש הבדל בין רווקה בתולה לבין רווקה שנבעלה.

2. המקור לחיוב כיסוי הראש

המשנה בכתובות⁽¹⁾ הגדירה גילוי ראש כדת יהודית. על זה שאלו בגמ' שם: ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע הכהן את ראש האשה ותנא דבי ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש

(1) דף ע"ב ע"א.

כבר כתבנו לעיל שמכאן הסיקו רוב הפוסקים כי פריעת ראש גמורה היא דאורייתא. כ"כ המאירי, השטמ"ק שם, ר' ירוחם^[2], הריא"ן^[3] וכ"כ גם הרשב"ץ בזהר הרקיע^[4] דפריעת ראש דאורייתא רק שלא נכנס במניין המצוות. כ"כ גם בשו"ת באר שבע^[5] בשם מהר"י קצנלבוויגין^[6]. כך עולה גם מלשון הרמב"ם^[7], אלא שתה"ד^[8] כתב בדעתו שאינו אלא זהירות מדרבנן, וצריך עיון כיצד למד זאת מהרמב"ם, וכ"כ תרה"ד בעצמו במקום אחר^[9] שלגבי גילוי ראשה "יש לה סמך מן התורה דמוזהרת עליה".

רש"י בכתובות הביא ב' פירושים לאופן הלימוד על חיוב הכיסוי מסוטה וז"ל :

אזהרה - מדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור א"נ מדכתיב ופרע מכלל דהוא שעתא לאו פרועה הות שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש וכן עיקר.

לפי הפירוש הראשון ברש"י התורה מצווה על ניוול הסוטה ובניוול זה כלול פריעת ראשה, ומכאן יש ללמוד שפריעת הראש היא דבר ניוול לאשה. הרי"ד הלך גם הוא בדרך זו וכתב :

בסוטה שעושין כן כדי לנוולה אלמא ניוול הוא לאשה לצאת בפריעת ראש

כעין זה פירש הריטב"א שם וז"ל :

דכיון דאמרה תורה לפרוע האשה כדי לנוולה מכלל דפריעת הראש פריצות הוא באשה

בפירוש שני כתב רש"י שמצווי התורה לגלות את ראשה יש לדייק שקודם לכן היה שערה מכוסה, ושיער זה ציוותה התורה לגלות, וממילא למדנו חיוב לכסות את ראש האשה.

3. חיוב לכסות או איסור לגלות

האג"מ^[10] כתב שיש הבדל בין הפירושים, שלפי הפירוש הראשון יש כאן גילוי מילתא שהתורה רואה ניוול בגילוי הראש, ואמנם אין כאן ציווי מפורש לכסות ראשה אך יש כאן מעין אמירה שלא תלך בגילוי ראש. הדגש הוא על האיסור ללכת עם שיער מגולה, ולא על החיוב לכסות את הראש, ולפי"ז יש כאן איסור מעין לאו, שהרי למדנו

(2) מישרים נתיב כ"ג ח'.

(3) פרק ז' ס"ק ח'.

(4) מ"ע קל"ז אות נ"ב.

(5) סימן י"ח.

(6) בנו של המהר"ם מפדואה.

(7) הלכות אישות פרק כ"ד הלכה י"א ושם במ"מ.

(8) בסימן רמ"ב.

(9) סימן י'.

(10) אה"ע ח"א סי' נ"ז.

שהתורה מקפידה שלא תלך בגילוי ראש. אולם לפי הפירוש השני הדגש הוא על עצם החיוב לכסות את ראשה [ולא על הבעייה ללכת כששערה מגולה] וא"כ החיוב לכסות את שיער ראשה הוא מעין לאו הבא מכלל עשה שדינו כעשה.

האג"מ שם כתב שם שיש נ"מ בין אפשרויות אלו, שלדרך הראשונה הסוברת כי יש איסור בגילוי שיער הראש, אזי גם בהפסד גדול יש לחייב לכסות את ראשה, וכמו כל לאו שצריך להפסיד כל ממונו ולא לעבור עליו, אולם לדרך השניה, שיש כאן לאו הבא מכלל עשה, והתורה הקפידה על כיסוי הראש, יש להתייחס לחיוב זה ככל מצוות עשה, שבהפסד ממון עד חומש חייב להפסיד ממונו ולקיים המצווה, אולם בהפסד של יותר מחומש אינו חייב לקיים את המצווה.

ביב"א^[11] כתב שלב' הצדדים אין כאן לא עשה ולא לאו אלא רק 'איסור בעלמא'.

בשו"ת פנים מאירות^[12] כתב דהוא לאו הבא מכלל עשה. ובספר גדר עולם^[13] לחפץ חיים כתב :

דאם היו שערותיה מגולות ממש עוברת בזה על דת משה דהא יש בזה איסור מדאורייתא... וכן כל הפוסקים ראשונים ואחרונים כולם העתיקו דבר זה לדינא דאם האשה יוצאת לשוק ושערותיה מגולות עוברת בזה על איסור דאורייתא.

4. חיוב אשה שאינה נשואה [פנויה, גרושה ואלמנה] בכיסוי הראש

א. משמעות הגמ' בכתובות

האם חיוב כיסוי הראש הוא רק באשה נשואה או בכל אשה? לכאורה מן הסוגיא בכתובות יש לדייק לשני הצדדים.

מצד אחד חיוב כיסוי הראש נלמד מגילוי שער הסוטה, המציאות באשה סוטה היא דווקא באשת איש, וא"כ אין לנו מקור לחיוב כיסוי הראש בכל אשה אלא רק באשת איש-דומיא דסוטה.

אולם מאידך לאחר שהוזכר הפסוק העוסק בגילוי ראש האשה, הביאה הגמ' ברייתא דר' ישמעאל שם נאמר "אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש", אם חיוב כיסוי הראש חל רק על אשה נשואה היה לברייתא לומר בהדיא כי זו אזהרה "לאשת איש", "לנשואה" או אפילו "לאשה" והכוונה לאשה הדומה לאשה המוזכרת בפסוק^[14], אך הברייתא נקטה שיש כאן הזהרה "לבנות ישראל", משמע שכל בנות ישראל בכלל, בין הנשואות ובין הפנויות.

(11) חלק ד' אה"ע סי' ג' ס"ק ד'.

(12) חלק א' סימן ל"ה.

(13) פרק א'.

(14) אפשרות זו הובאה בגר"א אבן העזר סימן כ"א בהסבר דעת הרמב"ם לקמן וז"ל "מדקאמר בכתובות ע"ב. לבנות ישראל ולא קאמר לאשה" ונראה שכך הוא הסבר דבריו. שכן לא נראה לומר ש"אשה" משמע דווקא אשת איש יותר מ"בנות ישראל" שהרי גם בנות ישראל מתייחס לפעמים דווקא לאשת איש כגון "בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם חדרול וישובות עליה שבעה נקיים" [ברכות דף ל"א ע"א ועוד] ובפשטות הכוונה לנשואות.

ב. דעת הראשונים בביאור המימרא "שער באשה ערוה"

בסוגיית ק"ש בפני שער האשה מצינו שנחלקו הראשונים לגבי הנשים החייבות בכיסוי הראש.

הגמ' במסכת ברכות^[15] הביאה מימרא של ר' יצחק "טפח באשה ערוה" והסבירה הגמ' כי מימרא זו מתייחסת לאיסור ק"ש בפני טפח מגולה באשתו. לאחר מכן הביאה הגמ' עוד שלש מימרות של אמוראיים המכלילים דברים נוספים במושג ערוה – שוק, שער וקול.

כמה ראשונים התייחסו למימרא האומרת ששער באשה ערוה והעירו כי בפועל המנהג הוא לקרא ק"ש בפני שער הבתולות המגולה. בהסבר מנהג זה נאמרו ב' אפשרויות.

הראב"ה^[16] נקט כי גם הקבוצה השניה המוזכרת בסוגיא [שוק, שער וקול] מתייחסת לאיסור ק"ש בפניהם [וכמו המימרא הראשונה – טפח באשה ערוה]. בסוף דבריו כתב:

וכל הדברים [שהזכרנו למעלה] לערוה דווקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישין, דליכא הרהור

הראב"ה סובר כי מכיון שהבתולות רגילות לגלות את שערן מותר לקרא ק"ש כנגדו. מפשט לשונו נראה כי הבתולות עושות כדין שמגלות את שערן, אלא שלמרות זאת היתה לראב"ה הו"א כי גם בפני שערן אסור לקרא ק"ש שהרי הכתוב אומר שזהו מקום היופי? ועל כך ענה כי דווקא באשה שחייבת לכסות שעה, יש ביופי של שעה חשש הרהור, אך אין חשש הרהור בשער המותר בגילוי.

גם הרא"ש^[17] והטור בשמו^[18] כתבו כי דרכן של בתולות ללכת פרועות ראש.

אולם האו"ז^[19] הסביר את המימרא "שער באשה ערוה" באופן שונה, וז"ל:

והא דאמר שמואל שער באשה ערוה שנאמר שערך כעדר העזים פי' מורי רבינו יהודה בר יצחק דלאו לענין ק"ש איירי וגם אין אנו נוהרין לקרות ק"ש לפני בתולות פרועות ראש ודלא כפי' ה"ר יוסף שפי' דלענין ק"ש איירי

האו"ז מתייחס להערת הראב"ה וסיעתו- אם המימרא "שער באשה ערוה" מתייחסת לגבי איסור ק"ש בפני השער, קשה כיצד רגילים אנו לקרא ק"ש בפני שער הבתולות? אך במקום לענות כשיטת הראב"ה והרא"ש- שכיון שדרכן של הבתולות לגלות שערן אין איסור לקרא ק"ש בפניו, בחר ר"י ליישב באופן אחר. לדעתו המנהג לקרא בפני הבתולות מלמד כי המימרא "שער באשה ערוה" כלל לא נאמר לגבי איסור ק"ש בפני

(15) דף כד' ע"א.

(16) מסכת ברכות סימן ע"ו.

(17) ברכות פרק ג' סימן לו.

(18) או"ח סימן ע"ה.

(19) הלכות ק"ש סימן קלג'.

שער האשה, ומותר לקרא ק"ש בפני שער האשה.

מהלך זה הובא גם בתוס' ר"י החסיד וז"ל :

לאו לעניין ק"ש איירי וגם אין אנו נוהרים מלקרות ק"ש לפני הבתולות
פרועות ראש ודלא כפירוש ה"ר יוסף ז"ל

מפשט לשון ראשונים אלו נראה כי ההיתר לקרא בפני שער האשה נכון בין אם מדובר על בתולה ובין אם מדובר על נשואה, לעולם מותר לקרא ק"ש בפני שער האשה. לפי זה יש לבחון האם לדעתם הבתולות מותרות בגילוי הראש או לא? לכאורה נראה היה לומר כי מכך שבחרו ליישב את המנהג לקרא ק"ש בפני שער הבתולות באופן שונה מהתירוץ של הראב"ה והרא"ש, יש להסיק כי לדעתם שער הבתולה חייב בכיסוי בדיוק כמו שער הנשואה [ומה שנהגו הבתולות לגלות שער ראשן הוא שלא כדין ועוברות בזה על דת], ולכן לא יכלו להסכים עם תירוץ זה. בעקבות כך הוכרחו לומר כי המימרא של "שער באשה ערוה" אינה מתייחסת לאיסור ק"ש בפני השער. לפי הבנה זו סוברים האו"ז ור"י כי הבתולות חייבות לכסות שער ראשן.

אולם ניתן כי הסיבה שראשונים אלו תירוצו באופן שונה היא אחרת. ייתכן שגם לדעת ראשונים אלו הבתולה אינה חייבת בכיסוי הראש, הסיבה שהם מיאנו בתירוץ הראב"ה והרא"ש הוא משום שלדעתם אם אכן יש איסור ק"ש בפני שער האשה, אין לחלק בין שער הנשואה החייב בכיסוי לבין שער הבתולה המותר בגילוי, שכן הפסוק לימד ששער הוא מקום היופי ואם אסור לקרא ק"ש בפניו אזי איסור זה נכון בין בשער שדרכו להתגלות ובין בשער שדרכו להתכסות. בנוסף לכך המימרא "שער באשה ערוה" מתייחסת בפשטות לכל הנשים ולא רק לנשים מסויימות. לכן העדיפו לומר כי דין "שער באשה ערוה" לא נאמר כלל לעניין ק"ש. לפי פירוש זה אכן גם הבתולות אינן חייבות לכסות שער ראשן, ובנקודה זו מודים האו"ז ור"י לשיטת הראב"ה והרא"ש.

נראה שהאפשרות השניה שהצענו בביאור דבריהם היא הנכונה וזאת לאור נתון נוסף שיש לברר בשיטתם. לפי שיטה זו יש להבין לגבי איזה עניין נאמר בגמ' "שער באשה ערוה" [אם הוא לא נאמר לעניין ק"ש], מה הדין שבאה הגמ' להשמיענו בכך ששער באשה ערוה?

בספר הבתים^[20] הובאה מחלוקת הראשונים הנ"ל ובדבריו יש הרחבה בנתון זה. ז"ל ספר הבתים :

יש מן הגדולים שכתב שלא אמרו שער וקול באשה אלא לצניעות, אבל לא לענין קרית שמע, ומפני זה אין אנו נוהרים מלקרא לפני הבתולות פרועות ראש. ויש מי שכתב שלפני הבתולות מותר מפני שדרכן בכך ושער ראשה כפניה ידיה ורגליה, אבל אשת איש כל שער שבה במקום הראוי להתכסות ערוה הוא וטוב להחמיר שלא לקרות כנגד אשה כלל

השיטה הראשונה המוזכרת בדבריו היא שיטת האו"ז ור"י והשיטה השנייה היא שיטת הראב"ה וסיעתו. בהסבר השיטה הראשונה כתב ספר הבתים כי דין "שער באשה ערוה" לא נאמר לענין ק"ש אלא לענין "צניעות".

יש לברר מה כוונתו ב"צניעות"? נראה שאפשר להסביר דבריו בשתי אפשרויות. ניתן לומר כי צניעות פירושה חובת כסוי, ולפי זה שער הבתולות חייב בכיסוי אך בכל זאת מותר לקרא כנגדו כשהוא גלוי. אפשרות זו תואמת את האפשרות הראשונה שהצענו לעיל בדעת האו"ז ור"י.

אולם אפשר להסביר כי "צניעות" פירושה איסור הסתכלות באותו מקום, והיינו שהבתולה אינה חייבת לכסות שער ראשה אך אסור להסתכל בשער זה, ורק לקרא ק"ש כנגדו מותר. לפי פירוש זה צריך לומר כי איסור ההסתכלות בשער חמור מאיסור ההסתכלות בפניה ובשאר מקומות המגולים, שהרי השער נקרא "ערוה", משמע שמעמדו חמור יותר. נראה שמשמעות הדבר היא שבשער אסור להסתכל אפילו בראיה שאינה עיונית, אך במקומות המגולים רק הסתכלות בעיון אסורה אך הסתכלות ללא עיון מותרת.

בין פירושים אלו ישנו, כמובן, הבדל משמעותי, והוא לגבי חיוב כסוי הראש בבתולה. לפי האפשרות הראשונה הרי שבתולה חייבת לכסות ראשה אלא שהרגילות היא שלא מקפידים על הלכה זו. אך לפי האפשרות השנייה, אין כל חיוב לכסות שער זה, וכל האיסור הוא להסתכל בשער זה. ממילא ההכרעה בפירושים אלו תוביל אותנו גם להכרעה בדעת האו"ז ור"י החסיד לגבי השאלה אם בתולה חייבת לכסות ראשה.

נראה כי ניתן לפשוט ספק זה [לגבי מה נאמרה מימרא "שער באשה ערוה" לשיטת האו"ז] מלשונו של בספר האגודה. במסכת ברכות^[21] לגבי מימרא זו כתב האגודה :

שער באשה ערוה קול באשה ערוה פירש ר"י כל זה איירי להסתכל בה
אבל לענין ק"ש שרי לקרות אם ראש אשה מגולה

האגודה מבאר את שיטת ר"י הסובר כי שער באשה ערוה לא נאמר לגבי ק"ש ומותר לקרא ק"ש בפני שער אשה מגולה. אלא שהאגודה הוסיף לבאר לגבי מה כן נאמרה מימרא זו – "להסתכל בה", והיינו שיש איסור להסתכל בשער אשה המגולה. מבואר בדבריו כמו שכתבנו באפשרות השנייה, כי הבתולות אינן חייבות לכסות את ראשן אך יש בשער זה איסור הסתכלות, וכנראה הכוונה הסכלות בעיון. וא"כ גם בספר הבתים יש להסביר באופן זה.

גם בספר האשכול^[22] הזכיר את מחלוקת הראשונים הנ"ל לגבי המימרא של שער באשה ערוה וגם מדבריו ניתן להסיק מה כוונת האו"ז ור"י. וז"ל ספר האשכול :

וכן קול זמר שבאשה ערוה ואסור לקרות ק"ש בשעה שמזמרה, וכן
שער באשה ערוה במקום שדרכו להיות מכוסה ואסור לקרות ק"ש

(21) פרק ג' סימן ע"ג.

(22) מהדורת נחל אשכול הלכות ק"ש פרק ד' עמ' 15.

כנגדו. ויש מי שאומר שמותר לקרות ק"ש אף כששומע קול זמן של אשה ורואה שיערה אם אינו מתכוין להנות ממנו ולא אתמר בגמ' לענין ק"ש קול באשה ויער באשה, אלא לאסור להנות בקולה ויערה של ערוה. ולא משמע הכין בגמ'.

ספר האשכול הביא את שיטת הר"י והאו"ז בשם "יש מי שאומר" ולמסקנא הוא חולק עליה ונוקט כשיטת הראב"ה וסיעתו, שדין שער באשה ערוה נאמר לעניין ק"ש. אך ניתן ללמוד מדבריו מה בדיוק אמר ר"י, לפי המבואר כאן ר"י והאו"ז סוברים כי המימרא של "שער באשה ערוה" אוסרת "להנות בשערה וקולה של ערוה", ומבואר א"כ כי דווקא ההסתכלות בשער זה באופן שנהנה היא האסורה, אך ודאי שמימרא לא מתייחסת לחיוב כיסוי השער. א"כ גם בדבריו מבואר כי אין ללמוד מכאן לגבי חיוב כיסוי הראש בבתולה.

ראיה נוספת להבנה זו ניתן להביא מדברי האורחות חיים בהלכות ק"ש^[23]. ז"ל האו"ח:

ואסור לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו... וכל גוף האשה ערוה אפי' היא אשתו, אם רואה ממנו טפח מגולה לא יקרא כנגדה. אבל פניה וידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להן מפני שהוא רגיל בהן, אבל אשה אחרת אסור להסתכל בהן. וכתב הר"ר טוביה בשם ר"ת דווקא להסתכל יהיה ערוה אבל לקרות כנגד שערה יהיה מותר שהרי מעשים בכל יום שאין נזהרין מלקרות כנגד שער הבתולות

בסוף דבריו הביא האו"ח את שיטת הראשונים הסוברים כי דין "שער באשה ערוה" לא נאמר לעניין קריאת שמע אלא לעניין איסור "הסתכלות" ועל פי זה הסביר כיצד אנו קוראים בפני שער הבתולות. מבואר כי רבינו טוביה מתיר לקרא בפני שער אשה המקביל לשער הבתולות. אם נאמר כי לדעתו שער הבתולות חייב להיות מכוסה, אזי המקביל לשער זה בשער נשים הוא שער של אשה נשואה, והיינו שרבינו טוביה מתיר לקרא בפני שער אשה הנשואה כשהוא מגולה. אולם בדבריו לא ניתן לומר כי מותר לקרא בפני שער אשה הנשואה כשהוא מגולה, שהרי בתחילת דבריו כתב כי אסור לקרא בפני שער אשתו כשהוא מגולה, הרי שאוסר לקרא בפני שער אשה נשואה. ממילא חייבים אנו לומר כי שער הבתולות מותר בגילוי ולכן מותר לקרא כנגדו והמקביל לשער זה באשה נשואה הוא שער היוצא חוץ לצמתה. שער זה אינו חייב בכיסוי אך אסור להסתכל בו ולכן כתב האו"ח כי מותר לקרא כנגדו ודווקא להסתכל בו אסור.

לפי זה מה שכתב האו"ח שמותר לקרות כנגד שער הבתולות ושער היוצא חוץ לצמתה הוא באופן שאינו מסתכל [שהרי להסתכל בשער זה אסור] אלא עוצם עיניו. ההבדל בין שער זה לבין שער אשה נשואה הוא שכנגד שער הנשואה כשהוא מגולה אסור לקרא אפילו אם עוצם עיניו, שכן יש לו להסיט פניו מכנגד שער זה "כמו שכתב ואסור

לקרות כנגד הערוה עד שיחזיר פניו", אך כנגד שער הבתולות ושער אשה היוצא חוץ לצמתה מותר לקרא אם עוצם עיניו.

נמצנו אומרים כי לדעת כל הראשונים בסוגיית "שער באשה ערוה" למדנו כי חיוב כיסוי הראש לא נאמר על בתולה.

ג. דעת הרמב"ם

הרמב"ם כתב^[24] :

לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק אחת פנויה ואחת אשת איש

פשט לשונו כי חיוב כיסוי הראש המוזכר בגמ' בכתובות הוא בין באשה נשואה ובין בפנויה. הרמב"ם כנראה הבין כי מה שנאמר בברייתא "מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש" מתייחס לכל הנשים, בין הנשואות ובין הרווקות. ומה שלמדו דין זה מן הסוטה, אין זה משום שדווקא בנשואה יש חיוב לכסות ראשה, אלא שמשם ניתן ללמוד על כל הנשים.

הגר"א ביאר^[25] שמקור דברי הרמב"ם הוא :

מדקאמר בכתובות ע"ב. לבנות ישראל ולא קאמר לאשה

הגר"א הבין כי הרמב"ם דייק מהלשון "בנות ישראל", שלשון זו כוללת גם את הרווקות ולא רק את הנשואות. אם הברייתא היתה רוצה לאסור רק על הנשואות, היה לה לומר שחובת כיסוי הראש היא "לאשה", היינו באותה אשה המוזכרת בפסוק – אשת איש, וכל הדומה לה, והייתי יודע כי פנויה אינה חייבת לכסות ראשה^[26].

מפשטות לשון הגר"א נראה כי חיוב כיסוי הראש בבתולה הוא מדאורייתא, שכן גם דין זה נלמד מן הפסוק. אולם מאידך ניתן לומר כי כוונת הגר"א היא שתנא דבי ר' ישמעאל שאמר "אזהרה לבנות ישראל" ללא חילוק בין אשת איש לרווקה, חייב את כולן בכיסוי ראש, אך הלימוד מן הפסוק ופרע מתייחס רק לא"א ולא לפנויה, שחיובה הוא מדרבנן.

ד. סתירה בש"ע

הטור והשו"ע באבן העזר^[27] העתיקו את לשון הרמב"ם הנ"ל אשר מדבריו עולה כי גם לבתולה יש איסור לצאת כשראשה פרוע.

אולם לעומת זאת באו"ח^[28] הביא המחבר את דברי הראשונים המתירים לקרא ק"ש בפני שער הבתולות וז"ל :

(24) איסורי ביאה פרק כ"א הלכה י"ז.

(25) אות י"א וכעין זה כתב הב"ח שם ס"ק ב ד"ה לא ילכו.

(26) עיין לעיל הערה 14.

(27) אבן העזר סימן כ"א סעיף ב.

(28) סימן ע"ה סעיף ב.

שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר

וכעין זה כתב הטור. ולעיל הוכחנו כי ראשונים אלו סוברים כי הבתולה אינה חייבת לכסות את ראשה, בניגוד לשיטת הרמב"ם. וא"כ יש כאן סתירה בין מה שהובא בשו"ע באבן העזר לבין מה שהובא באורח חיים?

לשאלה זו התייחסו אחרונים רבים וניסו ליישב באופנים שונים.

ה. חילוק בין בעולה לבתולה

הב"ח שם^[29] כתב לתרץ כי כוונת הרמב"ם לחייב כיסוי דווקא בבעולה, אבל הבתולות אינם באזהרה, והביא דבריו בחלקת מחוקק^[30].

הפרישה^[31] והבית שמואל^[32] כתבו ליישב שהטוש"ע באה"ע התכוונו לאלמנה או גרושה אך פנויה אינה חייבת בכיסוי הראש כדברי המחבר באו"ח, ובדגול מרבבה^[33] הביא ראיה לחילוק זה מן הירושלמי.

ו. הבדל בין גילוי ראש לפירוע ראש

המג"א^[34] לעומת זאת יישב את הסתירה באופן אחר וז"ל :

ו"ל דפרוע ראש דכתב בא"ע היינו שסותרות קליעות שערן והולכות בשוק דזה אסור אפי' בפנויה וכן פירש"י פ' נשא על ופרע ראש האשה ומ"מ צ"ל דפנויה לא מתסרי מדאורי' דא"ת דקרא איירי גם בפנויה א"כ גם בגילוי הראש תהא אסור' לילך דמהכא ילפינן בכתובות פ"ז שלא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש אלא ע"כ קרא לא איירי בפנויה רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן :

לפי הבנת המג"א, השו"ע באה"ע עוסק בפנויה ממש, אלא שכל מה שאסר שם הוא ללכת בגילוי הראש כאשר קליעת שיערה סתורה, וגם את זה לא אסר אלא מצד מדת צניעות ולא מעיקר הדין. לעומת זאת באו"ח, שהתיר לקרא כנגד שער הבתולות, מדובר כאשר שיערה אסוף ובוזה אין כל חשש אפילו ממדת צניעות. המג"א מביא מקור לכך כי שער אסוף הוא מדת צניעות מדברי רש"י על הפסוק בסוטה המצווה את הכהן לפרע ראשה, רש"י שם מסביר שפריעת הראש הוא פריעת קליעת שיערותיה, והיינו שבנוסף לכך שמגלה הכהן שיערה הוא גם פורע קליעתן. באופן פשוט מטרת פעולה זו לבזותה, הרי לנו א"כ כי שער אסוף הוא דרך צניעות.

(29) סימן כ"א ד"ה "לא ילכו".

(30) אה"ע"ז סימן כ"א ס"ק ב.

(31) סימן כ"א ס"ק ג.

(32) סימן כ"א ס"ק ה.

(33) תחילת סימן כ"א הובאו דבריו שם בפתחי תשובה ס"ק ב.

(34) או"ח סימן ע"ה ס"ק ג.

המג"א מיאן בפירושם של הב"ח והח"מ, וכן של הפרישה והב"ש, שהעמידו את דברי השו"ע באה"ע באלמנה או גרושה, הטעם לכך הוא :

ודוחק לומר דפנויות דקתני היינו אלמנה דא"כ ה"ל לפרש

כוונת המג"א לומר שאם השו"ע היה מתכוין רק לאלמנה או גרושה, ולא לפנויה, היה לו לכתוב אלמנה או גרושה ולא לסתום ולכתוב "פנויה", מכאן מוכח שלכל הפנויות אותו דין, ואין זה משנה אם מדובר בכתולה או באלמנה או גרושה.

משמע מדבריו כי כמו שכתולה אינה חייבת בכיסוי הראש [ומה שכתוב באה"ע הוא איסור סתירת שערותיה] גם אלמנה וגרושה אינם חייבות בכיסוי הראש כדין הבתולה. לפי זה מה שכתב השו"ע באו"ח "אבל בתולות שדרכן לילך פרועות" ולא נקט גם אלמנה וגרושה צ"ל שהביא דוגמא אחת^[35].

הפנים מאירות^[36] והשבות יעקב^[37] הסכימו עם הסבר המג"א.

הפת"ש^[38] כתב שהמנהג במדינותינו שהבתולות הולכות פרועות ראש. גם מחצית השקל^[39] כתב כי המנהג שבתולות הולכות ללא קליעת ראשן וכן כתב גם החת"ס בחידושו לנדריים^[40] :

לא החמירו אבותינו בגילוי הראש דנקבות פנויות

בישועות יעקב^[41] סתר דברי המג"א והוכיח מהשטמ"ק שאין חילוק בין סתורות לקלועות, ולכן למעשה כתב כי אף שהמג"א כתב לאסור בסתורות, העולם נהגו להקל ויש להן ע"מ שיסמוכו. ע"ש.

לפי המג"א יש קושי בפירוש דברי הרמב"ם. המשפט "לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש" מתייחס לכל הנשים, בין הפנויות ובין הנשואות, ולגבי שניהם כתב הרמב"ם שאסורות ללכת בפירוע ראש. אולם ודאי שיש הבדל ביניהם, ראשית הפנויות אסורות ללכת בשערות סתורות אך הנשואות חייבות לכסות ראשן, ושנית, הנשואות חייבות לכסות ראשן מדאורייתא ואילו הבתולות אוספות את שערות ראשן מצד הצניעות. לפי זה הרמב"ם כלל משמעויות שונות בביטוי "פרועי ראש", שלגבי נשואה פירושו מגולה ולגבי פנויות פירושו סתור, ועוד שלגבי נשואות האיסור הוא מדאורייתא ולגבי פנויות מצד מנהג צניעות. לדבריו צריך לומר שכך הבין הרמב"ם גם בתנא דבי ר' ישמעאל שאמר "אזהרה לבנות ישראל וכו'", וכמובן שגם כאן קיים הדוחק האמור.

האג"מ^[42] כתב בפשטות כי החיוב לכסות ראשן של אלמנה וגרושה אינו מדין תורה

(35) ועדיין ק"ק שהיה לשו"ע לנקוט בלשון "פנויות" כמו באה"ע.

(36) ח"א סימן ל"ה.

(37) ח"א סימן ק"ג.

(38) אהע"ז סימן קנ"ב ס"ק ו.

(39) או"ח סימן ע"ה ס"ק ב'.

(40) דף ל' ע"ב.

(41) אבן העזר סימן כא'.

(42) אהע"ז ח"א סימן נ"ז.

אלא מדת יהודית^[43] וכ"כ ביבי"א^[44], א"כ גם הם יסבירו את דברי הרמב"ם והשו"ע שכללו במשפט בנות ישראל גם את מי שחיובה מהתורה וגם את מי שחיובה מדרבנן, אולם לדבריהם [בניגוד למג"א] מדובר בשני המצבים על אותו החיוב – כיסוי הראש. ולפי זה גם מדברי הגר"א שהבין בדעת הרמב"ם כי גם פנויה חייבת בכיסוי הראש, אין הכרח כי סובר שחיוב זה הוא מדאורייתא, שכן אפשר שהחיוב לכסות הוא בין בנשואה ובין בפנויה, אך יש הבדל בתוקף החיוב בדין זה.

ז. אפשרות נוספת ביישוב השו"ע

מעיון באחרונים נראה כי ישנן מקומות בהם אכן נהגו הבתולות לכסות ראשן. בשו"ת מים רבים^[45] הובאה תשובת הרב יעקב בן הרב משה שניאור ושם כתב כך :

שיש להרהר על מנהג שנהגו באיטליא שהבנות נהגו לפרוע את ראשן, וכן שמעתי מפי מגידי אמת שבארץ קושטאנטינא רבתי נהגין ג"כ לצאת הבתולות בשוק ופרק ישלחו החוץ וקליפות שערן מגולות שערן על כתיפן... ובעיר תוניס יע"א ובנותיה עיני ראו ולא זר היפך זה שכל הבתולות פארי פשתים יהיו על ראשן וכן עושים בעיר גזאיייר ופי"ס ומאקואיקו"ס ובנותיהן כאשר יעידון יגידון יושביהן

מתשובה זו עולה כי היה שינוי מנהג בין המקומות בעניין כיסוי הראש לבתולה. גם בשו"ת משאת משה^[46] כתב :

דרך בנות אשכנז דהבתולות הולכות גלויות ראש לגמרי ברם מנהגינו דבתולות שלנו ראשן מכוסות אלא דשערן לבד יראו החוצה על כתף ישאו.

גם בשדי חמד^[47] כתב שאמרו לו כי מנהג ערי פרס שהבתולות מכסות ראשן.

גם השבילי דוד^[48] כתב :

משובח הוא מנהג הספרדים הנזהרים בזה [לכסות ראשן] כי ודאי פשטות לשון המחבר אע"ה משמע ודאי דלא כמג"א [שמספיק קליעת שערה] אלא שבמדינות אלו אין המנהג כך

נמצא א"כ כי היו מקומות בהם נהגו הבתולות לכסות ראשן והיו מקומות בהם לא נהגו לכסותו.

אולי ניתן ליישב את דברי השו"ע לאור דברים אלו ולומר כך. דעת השו"ע היא כי מעיקר הדין יש חיוב גם על בתולות לכסות ראשן, וכפי שכתב באבן העזר. אלא

(43) ובצירוף עוד סברות התיר לה ללכת בגילוי ראש לצורך פרנסה.

(44) ח"ד אהע"ז סימן ג ומתוך כך התיר להן ללכת בפאה נכרית לצורך פרנסה בצירוף עוד סניפים להקל למרות שסובר כי לא"א אסור לצאת בפאה נכרית.

(45) סימן כ"ח.

(46) חלק ב' סימן ז.

(47) אסיפת דינים מערכה ד' אות א'.

(48) על השלחן ערוך סימן ע"ה אות א'.

שהמחבר ידע כי יש מקומות שם לא נהגו לכסות ראשן, ועל כן בהלכות ק"ש התייחס לשאלת ק"ש בפני שער הבתולות באותן המקומות, והיינו שאדם הנמצא במקום בו הבתולות רגילות לגלות שערן, רשאי לקרא בפניהן. בדבריו אלו בהלכות ק"ש ישנו גם עקרון, והוא שמתר לקרא בפני שער שדרכו להיות מגולה, הדוגמא שהביא לכך השו"ע הוא בתולות במקומות שנהגו לגלות שערן, אך עקרון זה ניתן ליישום במקרים אחרים גם במקומות שנהגו לפי מה שכתב השו"ע באבן העזר כי בתולות מכסות שערן ראשן. לפי זה, מדבריו בהלכות ק"ש לגבי חיוב כיסוי הראש שכן את דעתו בענין זה כתב בהדיא באבן העזר, כאשר העתיק את לשון הרמב"ם.

ח. הנפקא מינא בין התירוצים

לאור האמור לעיל נבא לסכם את חיוב כיסוי הראש במצבים השונים :

1. נשואה – חייבת בכיסוי הראש לכל הדעות.
  2. גרושה, אלמנה – לדעת הב"ח, חלקת מחוקק, הפרישה ובית שמואל חייבת בכיסוי הראש, ולדעת המג"א חייבת לאסוף שערותיה אך אין חיוב לכסותן.
  3. פנויה – לדעת הב"ח, הח"מ, הפרישה והבית שמואל אינה חייבת בכיסוי הראש, אך לדעת המג"א חייבת לאסוף שערותיה [למרות שאינה חייבת לכסותן].
- לפי האפשרות האחרונה שהצענו בכל המקרים ישנו חיוב לכסות ראש האשה.

ט. בתולה שנבעלה

מה דינה של בתולה שזינתה לאור תירוצים אלו? שאלה זו יש לשאול בין לפי שיטת הב"ח והחלקת מחוקק ובין לשיטת הפרישה והבית שמואל. הב"ח והח"מ חייבו כיסוי ראש באשה בעולה ובפשטות כוונתם גם לרווקה שנבעלה, אולם מאידך ייתכן שכוונתם דווקא לבעולה ע"י נישואין ולא ברווקה שנבעלה. גם בדעת הפרישה והבית שמואל, שחייבו גרושה ואלמנה בכיסוי ראש, יש מקום להסתפק שמא נקטו דוגמא בעלמא אך גם ברווקה שנבעלה יש חיוב לכסות ראשה.

הפמ"ג^[49] הבין כי לדעת הב"ש ודאי שרק אם הייתה נשואה חייבת כיסוי ראש, אך רווקה שנבעלה אינה חייבת בכיסוי ראשה, והוסיף כי גם החלקת מחוקק שכתב לחייב כיסוי ראש ב"בעולה", כוונת דווקא לבעולה ע"י נישואין [היינו גרושה או אלמנה] אך לא בפנויה שנבעלה. וכן נקט גם הפת"ש^[50].

גם הפנים מאירות^[51] סובר כי בתולה שזינתה אינה חייבת לכסות ראשה. בדבריו הוא

(49) או"ח סימן ע"ה א"א ס"ק ג.

(50) אבה"ע"ז סימן כ"א אות ב. וקצת צ"ע בדבריו, שהביא את דברי הפמ"ג רק לגבי מה שאמר בדעת הבית שמואל, ובדעת הח"מ כתב מדנפשיה שבעולה היא דווקא ע"י נישואין ולא ציין שכן הוא בהדיא בפמ"ג.

(51) חלק א' סימן ל"ה.

אינו מתייחס לדעת הבית שמואל ולדעת הח"מ, אלא רק מביא את דברי המג"א דלקמן הסובר כי חיוב כיסוי הראש בפנויה אינו מן התורה ולכן סובר כי אפשר להקל לכתולה שזינתה שלא לכסות ראשה. בתוך דבריו מנמק הפנים מאירות את חובת כיסוי הראש בכתולה שזינתה כך :

מה שנהגו לכסות ראשה עושים לטובתה שלא תהא חרופה וגדופה לכל
עובר אורח שיראה אותה כרסה בין שיניה וידע שזינתה אבל כשאומרת
שלא ניחא לה בתקנתה שומעין לה

פשט דבריו כי אין איסור בפריעת הראש לכתולה שזינתה אלא הוא תקנה לטובתה בלבד.

המ"ב^[52] כתב בשם הפנים מאירות הנ"ל ובשם המגן גיבורים כי גם בתולות שנבעלו צריכות לכסות את הראש ומ"מ אם זינתה ואינה רוצה לצאת בצעיף על ראשה כדרך הנשים א"א לכופה.

לעומת זאת דעת השבות יעקב^[53] והדגמ"ר^[54] שבתולה שנבעלה אסורה לצאת וראשה פרוע, אולם גם לדעתם אין זה מדין תורה אלא מדת יהודית.

השבות יעקב^[55] פסק כי גם בכתולה שנאנסה יש חיוב לכסות ראשה, וכן נראה גם מדברי הדגול מרבבה^[56].

! דעת האחרונים

המ"ב^[57] פסק כי בתולות שנבעלו אסורות ללכת בגילוי הראש, והוסיף כי מחצית השקל והמגן הגבורים לא קבלו את חומרת המג"א והתירו לכתולה ללכת בסתירת שערה^[58]. מבוואר א"כ כי הסכים להסבר הב"ח והחלקת מחוקק בשו"ע כי רק בעולה חייבת בכיסוי הראש וכתולה פטורה. כנראה שפסק כך הוא משום שרוב האחרונים [פרישה, ב"ח, ח"מ וב"ש] לא הסכימו עם היישוב שכתב המג"א.

כפי שהבאנו לעיל, גם לגבי כתולה שנבעלה הסכים עם דעת הפנים מאירות כי אם מסרבת לכסות ראשה אי אפשר לכופה שכן זו תקנה לטובתה.

גם בשו"ת יב"א^[59] הסכים עם הסוברים כי אלמנה וגרושה חייבות לכסות ראשן ודחה את הבנת המג"א שאוסר לכתולה ללכת כששערה סתור, והוסיף שם :

ופוק חזי מאי עמא דבר שאפי' אצל החרדים לדבר ה' הבתולות הולכות

(52) שם.

(53) סימן ק"ג.

(54) שם אבהע"ז על המחבר סעיף ב.

(55) סימן ק"ג.

(56) שם אבהע"ז על המחבר סעיף ב.

(57) סימן ע"ה ס"ק י"ב.

(58) ואת השו"ע באה"ע הסבירו כשיטת הב"ח וסיעתו.

(59) חלק ד' אבן העזר סימן ג'.

בפירוע ראש ובשערות סתורות

אולם בכף החיים^[60] הביא את דברי המג"א בשתיקה ומשמע שמודה לו.

5. המקור והסברא בחילוק שבין נשואה לפנויה

את הפסוק בתורה ופרע הכהן את ראש האשה שהוא המקור לכיסוי הראש אפשר ללמוד בשתי אפשרויות, או שהוא בנין אב לכל הנשים או שאין לך בו אלא אשה שמעמדה כמו אותה סוטה פירוש רק אשת איש וא"א ללמוד מסוטה לחצאין ולכן נראים דבריהם של המג"א ובעקבותיו האג"מ והיבי"א כי רק כיסוי הראש של א"א הוא מהתורה.

יש להבין מה עומד מאחורי חילוק זה בין פנויה גרושה ואלמנה לנשואה - הרי הפסוק לא חילק כלל. וא"כ יש להבין מדוע התמעטו מדרשא דקרא ?

נראה לומר שכיון שהמקור לכיסוי הראש הוא הפסוק בסוטה "ופרע את ראש האשה", יש לומר שרק אשה אשר שייך בה ציווי זה של "ופרע את ראש האשה" מחוייבת בכיסוי הראש מהתורה, אך כל אשה אחרת אינה מחוייבת בכיסוי ראש מדאורייתא. כיון שפרשת סוטה שייכת רק באשה נשואה ולא ברווקה, בין פנויה ובין גרושה או אלמנה, גם החיוב לכסות את הראש מדאורייתא שייך רק בנשואה ולא בפנויה.

אולם יש להבין את הסברא בחלוקה זו. כיצד ייתכן שמקום מסויים נחשב ערוה לגבי אשה אחת ולגבי חברתה אינו נחשב ערוה? האג"מ^[61] כתב לחדש עיקרון בדין ערוה בשיער האשה: שיער באשה אינו ערוה מצד עצמו כמו שוק וזרוע, אלא שמתוקף חיוב התורה לכסותו ממילא שייך בו גם דין ערוה. לפי"ז יש לומר שדווקא במקום שהתורה חייבה לכסותו יש עליו דין ערוה אך במקום שהתורה לא חייבה לכסות אין כאן דין ערוה, וכל זה הוא רק בשיער, שהגדרתו כערוה תלויה בחיוב הכיסוי, אך ודאי שבשאר ערוה לא שייך לחלק בין הנשים.

נראה שכן הוא גם פירוש דברי החזו"א^[62] :

הכי קבעו חכמים דשיער נשואה כיון דחייבת לכסות עשאוה כערוה
לכו"ע

מבואר כי חיוב הכיסוי יוצר את דיני ערוה לעניין ק"ש.

יש להוסיף לדרך זו שהסיבה שהתורה חייבה דווקא בא"א לכסות את ראשה [דבר שגרם לשערה להיות מוגדר כערוה] ופטרה פנויה מכיסוי זה הוא משום שבא"א אם דבר זה יגרום לו לבא עליה יעבור על איסור תורה, אולם בפנויה גם אם יתפתה מתוך

(60) סימן ע"ה ס"ק טז'.

(61) אבן העזר ח"א סי' נ"ח, אור"ח ח"ד סימן טו'.

(62) הלכות ק"ש סימן ט"ז ס"ק ח'.

כך ויבא לידי עבירה- אין כאן איסור מה"ת אלא מדרבנן בלבד^[63].

עוד אפשר לומר לענ"ד באופן אחר. השיער אינו ערוה ככל שאר המקומות אך מפאת היופי שבו הוא מקום שקרוב להיות ערוה. בא"א ישנו יצר גדול יותר מצד מים גנובים ימתקו^[64], ולכן שם חששה התורה והגדירה מקום זה כערוה, מתוך כך נולד גם החיוב לכסות ראשה. אולם בפנויה אין יצר כ"כ גדול ולכן לא הגדירה התורה מקום זה כערוה.

לאור האמור יש להסתפק האם מותר לקרא ק"ש בפני שער נכרית נשואה, האם שער זה נחשב שער ערוה ואסור לקרא ק"ש בפניו או לא. לפי מה שכתב האג"מ, ששער הנשואה מוגדר ערוה מכח החיוב לכסותו, הרי שנכרית אינה חייבת לכסות ראשה וממילא ודאי ששערה אינו ערוה ומותר לקרא ק"ש כנגדו. אולם אם נסביר כפי שכתבו באפשרות הנוספת, ששער הנשואה מוגדר כערוה משום שכאן יש חשש גדול יותר שמא יבא עליה משום מים גנובים ימתקו, אזי יש מקום לומר שגם בנכרית נשואה קיים חשש זה וגם שער מוגדר כערוה.

ואכן האגרות משה^[65] נשאל על נדון זה וכתב :

בנכריות שמותרות מדינא וגם רגילות לילך פרועות ראש... ודאי יש להתיר לקרות ק"ש נגד שער נשים נכריות לא רק בבתולות אלא אף כשהן נשואות בזמננו...

עכ"פ לדינא נגד שער נכרית בזמננו שהולכות פרועות ראש ליכא איסור מלקרות ק"ש אם אין לו הרהור מצד זה אפילו כשהן נשואות... ול"ד למה שדרכן לכסות מהגוף שהוא ערוה דהוא הדרך לכסות כל הנשים אפילו בתולות שעושה זה לפריצות, אבל השערות שרק לנשואות נוהגות ולא לבתולות שלא שייך ממילא בזה ענין פריצות לא נאסר משום ערוה אלא בנשואות ישראליות שמחוייבות מדין התורה לכסותן ולא לנכריות שאין להן שום איסור אלא הנהגת עצמן לסימן בעלמא

ייתכן שבנקודה זו הסתפק החיי אדם^[66] שכתב וז"ל :

וצ"ע מנכריות, כיון שאינן מוזהרות לכסות שערן, אם דומין לבתולות

63 אמנם בגם בריוקה ייתכן איסור חמור כגון אשה נדה שיש איסור כרת לבא עליה, וא"כ היה מקום לחייב גם אותה בכיסוי ראש לדרך זו. אולם זה אינו שכן המשיכה לחטא אינה נובעת מחומרת העבירה, אלא מהאתגר הקיים בחטא – הפחד מן הבעל. לכן בנשואה, שם קיים המרכיב של "מים גנובים ימתקו" ישנו חשש גדול יותר לעבירה, אך בשאר עריות, למרות שגם בהן יש איסור ביאה, אך אין בהם עניין מים גנובים ימתקו וממילא המשיכה שם קטנה יותר.

64 הערה : יש סוברים שפנויה אסורה בלאו דלא תהיה קדשה
תשובה : ע' הערה 54.

64 כמבואר בגמ' בסנהדרין ע"ה ע"א "מיום שחרב בית המקדש נטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה שנאמר מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם".

65 או"ח חלק ד' סימן טו'.

66 כלל ד' הלכה ה'.

אולם למעשה יש להעיר כי בדרך החיים^[67] כתב כי אין איסור לקרא בפני שער ראשן של הנכריות, וכנראה שגם הוא קאי בשיטת החזו"א והאג"מ.

לגבי כיסוי ראש בארוסה, עיין לקמן במאמר "גילוי שער ראש בחתונה"

6. זאת תורת העולה

1. לדעת רוב הפוסקים פריעת ראש גמורה אסורה באשת איש מהתורה.
2. דעת רוב הפוסקים כי בתולה אינה חייבת בכיסוי ראש, אולם מפשט לשון הרמב"ם נראה כי כל הנשים חייבות בכיסוי הראש, ובכללם בתולה.
3. בדעת השו"ע נראה כי יש סתירה בדין זה ובעקבות כך נאמרו כמה תירוצים :
  - א. הפרישה והבית שמואל כתבו כי רק אלמנה וגרושה חייבות בכיסוי אך פנויה אינה חייבת.
  - ב. הב"ח והחלקת מחוקק כתבו כי כל אשה בעולה חייבת בכיסוי הראש. לגבי פנויה שנבעלה, יש שכתבו כי גם היא חייבת בכיסוי ראש, ויש שכתבו כי רק אלמנה וגרושה חייבות כיסוי ודין זה כלל לא שייך לפנויה. המ"ב כתב בשם המגן גיבורים והפנים מאירות כי גם בתולה שנבעלה צריכה לכסות ראשה, אך אם מסרבת לא כופין אותה.
  - ג. המגן אברהם כתב כי רק נשואה חייבת בכיסוי הראש אך שאר הנשים חייבות לאסוף שערן ואסור להם לצאת כששערן אינו אסוף אלא פרוע.
  - ד. אנו הצענו כי אולי לדעת השו"ע גם בתולה חייבת בכיסוי הראש, אלא שבמקום שנהגו שלא לכסות, אין שיעור מוגדר כערוה.
4. למעשה המ"ב נקט כי בתולות יכולות ללכת בשער מגולה ואינן צריכות לקלוע שערן [שלא כשיטת המג"א] וכן הסכים ביביא אמר.
5. לגבי אלמנה וגרושה כתב המ"ב כי חייבת בכיסוי, וכן הוא דעת האג"מ והיב"א.
6. גם הסוברים כי אלמנה וגרושה חייבות בכיסוי ראש, אין זה אלא מדת יהודית ולא מדין תורה. זה הבסיס של האג"מ בצירוף עוד סברות להתיר להם ללכת בגילוי ראש לצורך פרנסה ונ"ל כי כ"ש לצורך נישואין.
7. היב"א סובר שהאיסור נכלל ב-דת יהודית אך חולק על פסקו של האג"מ ומתיר להן ללכת דווקא בפאה נכרית לשיטתו שאוסר פאה בא"א, לדעתו המג"א סובר כי אינן חייבות כלל בכיסוי ראש רק שלא יסתרו שת שערותיהן כמו שכתב לגבי פנויה.
8. נחלקו גדולי האחרונים האם ארוסה חייבת בכיסוי ראש לסוברים שחייבת צריכה כל כלה להיות מכוסה בכיסוי ראש בזמן הקידושין מתחת לחופה וע' מה שכתבנו במאמר כיסוי ראש בחופה.